

Uluslararası Konferans
International Conference

Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı Topraklarına Göç/Sürgün ve İskân

Migration/Exile and Settlement from the Northern Caucasus to the
Ottoman Lands

ÖZETLER / ABSTRACTS

19-20 Ekim / October 2024
ANKARA

Kafkas Araştırma, Kültür ve Dayanışma Vakfı
Caucasian Research, Culture and Solidarity Foundation

Sakarya Mah. Tekin Sk. No:17
Hamamönü Altındađ/ANKARA
0 312 419 73 30

www.kafdav.org.tr

Organizasyon / Organisation

Muhittin Ünal
Prof. Dr. Ömer Turan
Prof. Dr. Erol Taymaz
Prof. Dr. Bekir Koç
Murat Duman

Sekreteryä / Secretariat

Didem Turğut

İçindekiler / Contents

Kuzey Kafkasya'dan Güneybatı Anadolu'ya Göçler ve İskân (1859-1878), <i>Tolga Akay</i>	6
Çerkeslerin Osmanlı İmparatorluğu'na İskânları Sonrası İngiliz Kamuoyunda Çerkes İmajı, <i>Emir Fatih Akbulut</i>	7
Kafkasya'dan Anadolu'nun Güneydoğu Bölgesine Yapılan Göç Hareketleri ve Muhacirlerin İskânı (1856-1912), <i>Hakan Asan</i>	8
Çekilme'den (1829) Sürgün'e (1864) Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Siyaseti, <i>Sadık Müfit Bilge</i>	9
1863-1864 Büyük Çerkes Sürgünü'nden Önce Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne Yapılan Göçler, <i>Georgy Chochiev</i>	10
Kafkasya'dan Balkanlara Göçler (1860-1865), <i>Mehmet Çetinkaya</i>	11
Büyük Sürgünde Çerkes Kadınları, <i>Tuba Çınar Akay</i>	12
Osmanlı Döneminde Çerkeslerde Ailenin Niceliksel Yapısı: Samsun Örneği, <i>Ümit Ekin</i>	13
Göç Yolları, <i>Süleyman Erkan</i>	14
Ondokuzuncu Yüzyılda Rusya-Kafkasya Savaşı ve Kafkasya'dan Sürülenlerin Ardılları Sorunu, <i>Guram D. Gumba</i>	15
Çerkeslerin Uzunyayla'ya İskânları ve Karşılaştıkları Sorunlar (1860-1870), <i>Ömer Karataş</i>	16
Meşruiyet ve İktidar: İki İmparatorluk Arasında Abhazya ve Son Hükümdarı Hamid Bey Çaçba, <i>Serkan Keçeci</i>	17

Kırım ve Kafkas Göçleri Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyo-Politik ve Ekonomik Durumu Üzerine Bazı Değerlendirmeler, <i>Bekir Koç</i>	18
Kafkasya Savaşı ve Çerkeslerin Osmanlı İmparatorluğu'na Sürülmesi ve Süreci Belirleyen Etkenler, <i>Aslan S. Mirzoyev</i>	19
Osmanlı Topraklarına Göç Eden Nogay Muhacirlerin Yaşadığı Sorunlar, <i>Derya Derin Paşaoğlu</i>	20
Ondokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı'nın Arap Vilayetlerine Kırım-Kafkas Muhacir İskânı, <i>Habibe Polat</i>	21
Ağaç Denizinde Yeni Hayatlara Yelken Açmak: Kafkasya'dan Kocaeli Bölgesine Göçler (1860-1914), <i>Oğuz Polatel</i>	22
Osmanlı Döneminde Kafkasya'dan Ankara'ya Muhacir İskânı, <i>Yunus Pustu</i>	23
1860'lı Yıllarda Yayınlanan Rus Gazetelerinde Çerkes Halklarının Göçü: İngiliz, Fransız ve Diğer Avrupa Gazeteleriyle Karşılaştırmalı Bir Eleştirel Söylem Analizi, <i>Junko Nosaka Sahara</i>	24
Kırım ve Kafkas Muhacirlerinin Bursa Sancağında İskân ve Entegrasyonlarına Dair Bazı Tespitler, <i>İsmet Sarıbal</i>	25
1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kafkas ve Tuna Cephelerinde Çerkes Süvariler, <i>Mustafa Tanrıverdi</i>	26
Karaçay-Malkar Türklerinin Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçü, <i>Abdullah Temizkan</i>	27
Kıbrıs'a Çerkes Göçü ve İskânı, <i>Ömer Turan</i>	28
Konya Vilayetinde Kafkas Muhacirlerinin İskânı, <i>Mehmet Yılmaz</i>	29
Kuzeybatı Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne Göçler, <i>Özgür Yılmaz</i>	30
1864 Yılında Samsun ve Batum'da Hayatını Kaybeden Kafkasya Göçmenleri, <i>Sezgin Zabun</i>	31

Kuzey Kafkasya'dan Güneybatı Anadolu'ya Göçler ve İskân (1859-1878)

Tolga Akay*

1856 yılında Kırım Savaşı sona erdiğinde Kuzey Kafkasya'da yüzyıllık savaşın da sonu gelmişti. Çarlık Rusya'nın mukayese kabul etmez üstün gücüne yenik düşen Kuzey Kafkasya halklarının önemli bir kısmı vatanlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Tarihi, dini ve sosyal sebeplerle Osmanlı Devleti'ne bir milyonu aşkın Kafkasyalı sığınmıştır ve ülkenin hemen dört bir yanında iskân edilmişlerdir. Bu bölgelerden biri de, en önemli iskân sahalarından biri olmamakla birlikte Anadolu'nun güneybatı kısmıdır.

Bu çalışmada dönemin idari taksimatına göre büyük bölümü Aydın Vilayeti dâhilinde yer alan; günümüzde İzmir, Aydın, Denizli, Burdur ve Antalya gibi illeri kapsayan bölgedeki Çerkes ve diğer Kafkas haklarının iskân sürecini ele alınmıştır. Bölge Orta Anadolu, Orta Karadeniz ve Marmara havzası kadar göç almamışsa da görece dikkate değer bir Çerkes nüfusu bölgeye yerleştirilmiştir.

Büyük oranda Osmanlı arşiv kaynaklarına dayandırılan çalışmada, göçün en yoğun şekilde yaşandığı 1859 yılından 93 Harbi'nin sona erdiği yıl arasında iskân sürecinde yaşanan sorunlar, yerel halk ile muhacir ilişkileri, farklı sosyal yapıdaki iki toplumun karşılaşmasıyla meydana gelen problemler, muhacirlere yapılan yardımlar ve nihayetinde tamamlanan iskân süreci sonrası ortaya çıkan yeni yaşamlar açıklanmaya çalışılmıştır.

* Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü <tolga_z@hotmail.com>

Çerkeslerin Osmanlı İmparatorluğu'na İskânları Sonrası İngiliz Kamuoyunda Çerkes İmajı

Emir Fatih Akbulat*

İngiliz kamuoyu nazarında Çerkes imajı üç ana döneme ayrılmaktadır. Bu dönemlerden birincisi, Kafkas-Rus Savaşları dönemidir. Bu dönemde Çerkesler, İngiliz kamuoyunda olumlu bir imaja sahiptir ve Ruslara karşı mücadeleleri, “Şarklı bir barbarın kahramansı mücadelesi” olarak görülmektedir. İkinci dönem, Çerkes Sürgünü olmuştur. Bu dönemde de İngiliz kamuoyunda olumlu bir imaja sahip olan Çerkesler, “Moskovalı barbarlığına” maruz kalmış ve vatanından sürgün edilmiş mazlum bir millet olarak görülmüştür. Üçüncü dönem, Çerkeslerin Osmanlı İmparatorluğu'na iskânları sonrası olmuştur. Bu dönemde ise İngiliz kamuoyunda Çerkeslerin imajı olumsuz bir seyir izlemiştir. Zira Çerkesler, iskânları sonrası sadece Gayrimüslim tebaa ile değil, Müslüman tebaa ve devlet otoritesi ile de sosyo-kültürel çatışmalar yaşamışlardır ve bu çatışmalar İngiliz kamuoyunda Çerkes imajının olumsuz bir seyir izlemesine neden olmuştur. Bu bildiride üçüncü dönem olan “Çerkeslerin Osmanlı İmparatorluğuna iskânları sonrası” sürece odaklanılacaktır ve Çerkes imajının değişiminin İngiliz kamuoyundaki Oryantalist bakış açısından kaynaklandığı ve bu değişimin İngiliz dış politikasına tesir ettiği savunulacaktır.

* Dr, İstanbul Büyükşehir Belediyesi <emirfatihakbulat@gmail.com>

Kafkasya'dan Anadolu'nun Güneydoğu Bölgesine Yapılan Göç Hareketleri ve Muhacirlerin İskânı (1856-1912)

Hakan Asan*

Toplumsal değişim anlamına gelen göç hareketlerinin neticesinde devletlerin nüfus yapısı değişikliğe uğramıştır. Osmanlı Devleti bağlamında ise özellikle Rusya ile meydana gelen mücadelenin sonucunda Balkanlar, Kırım ve Kafkasya'dan mevcut Osmanlı topraklarına yönelik nüfus hareketleri yaşanmıştır. Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda ivme kazanan nüfus hareketlerini ve muhacir iskân durumunu belirlemiş olduğu hedefler doğrultusunda muhtelif bölge ve vilayetlere iskân etmiştir. Söz konusu bölgelerden birisi de Anadolu'nun güneydoğu toprakları ve günümüz tamamı ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Bu bölgeye gerçekleştirilen göçlerin ekseriyetinin Kafkasya'dan olduğu daha az bir kısmının ise Kırım'dan yapıldığı görölmektedir. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında, bölgeye iskân edilen muhacir nüfusunun miktarında yoğunluğun yaşandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu süreçte; yerleşim alanlarında canlılığın sürdürülmesi, yeni yerleşim imkânlarının sağlanması, asayiş ve düzenin korunması, Müslüman nüfus oranının artırılması ve otorite zafiyetlerinin azaltılmasına yönelik politikalar izlenmiştir. Ayrıca muhacirlerin huzur ve refahının sağlanması, muhacir nüfusunun üretime geçmesi ve bu sürecin de hızlı olması amaçlanmıştır. Bununla birlikte iskân siyaseti belirlenirken iç dengeler kadar Rusya ve İngiltere gibi Büyük Güçlerin istekleri de dikkate almak durumunda kalınmıştır. Bu çalışmada özellikle arşiv kaynaklarından yararlanılacaktır. Ayrıca döneme ve konuya ilişkin literatürden de istifade edilecektir.

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü <hakan.asan@dicle.edu.tr>

Çekilme'den (1829) Sürgün'e (1864) Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Siyaseti

Sadık Müfit Bilge*

Osmanlı Devleti, Kuzey Kafkasya'da yüzyıllardır elinde tuttuğu Kuban Nehri ile Karadeniz arasındaki topraklarını ve kalelerini 14 Eylül 1829 tarihinde imzalanan Edirne Antlaşması ile Rusya'ya bırakmıştı.

Ancak, Kuzey Kafkasya haklarının Rusya'ya karşı 'Gazavat' ya da 'Müridizm' denilen direnişleri Osmanlıların bölgeden çekilmesinden sonra da 35 yıl daha sürdü. Osmanlılar 1832-1859 arasında Dağıstan ve Çeçenistan'daki direnişe gerekli ve beklenen desteği veremediler. 1853-1856 Kırım Savaşı sırasında verdikleri destek ise yeterli olmadı. Mayıs 1855'te Batı Kafkasya topraklarına giren Osmanlı ordusu, İngiltere ve Fransa'nın baskıları neticesinde Mart 1856'da bölgeyi boşalttı. Direnişin son önderi İmam Şamil 1859 yılında Ruslara teslim oldu. Çerkeslerin 1834-1864 arasında Ruslara karşı direnişi de Osmanlılardan istenilen ve beklenen desteği alamadı ve 21 Mayıs 1864 tarihinde Ruslara boyun eğmeleriyle sonuçlandı. 1857'den itibaren Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına başlayan göçler 21 Mayıs 1864'ten sonra sürgün halinde ve kitlesel olarak devam etti. Bildirimizde Çekilme'den Sürgün'e 1829-1864 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya'ya yönelik siyaseti ve Kuzey Kafkasya ile ilişkileri ele alınacaktır.

* Bağımsız Araştırmacı <smbilge@gmail.com>

1863-1864 Büyük Çerkes Sürgünü'nden Önce Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne Yapılan Göçler

Georgy Chochiev*

Esas itibarıyla 1863-1864 yıllarında gerçekleşen Çerkeslerin anavatanlarından Osmanlı İmparatorluğu'na kitlesel sürülüşü bundan birkaç on yıl önce Rusya'nın bölgedeki askeri-siyasi yayılmasının etkisi ile baş gösteren uzun vadeli bir göç sürecinin doruk noktası olmuştur. Çalışmamız, 1820'lerde Çerkeslerin ve Dağıstanlıların belgelenen ilk epizodik yer değiştirmelerinden 1850'lerle 1860'ların sınırında Kuzey Kafkasya'nın hemen hemen tüm yörelerinden istikrarlı ve sistemli bir göç akışının oluşumuna kadar bu hareketin nedenlerini, koşullarını ve seyrini ele almayı amaçlamaktadır. Osmanlı, Rus ve bir dereceye kadar İngiliz belgelerine dayanarak Rus-Kafkas Savaşı'nın erken evrelerinden Çarlık yönetiminin Mayıs 1862'de Çerkesleri tehcir etme politikasını resmen benimsemesine değin Petersburg ve İstanbul yetkililerinin Kafkas göçü sorununa yaklaşımlarının, bu arada Babıali'nin göçmenleri kabul etmeye ve barındırmaya yönelik tedbirlerinin evrimi izlenecek, ayrıca söz konusu dönem içerisinde Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına göçmek zorunda kalan nüfusun tahmini sayısal ve etnik parametreleri değerlendirilecektir.

* Dr., Rusya Bilimler Akademisi, V.İ. Abayev Kuzey Osetya Beşeri ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü <georg-choch@yandex.ru>

Kafkasya'dan Balkanlara Göçler (1860-1865)

Mehmet Çetinkaya*

19 yüzyıl boyunca Kafkasya, Ruslar ile Kafkas halkları arasında bir nüfuz mücadelesi alanı olmuştur. Doğuya doğru nüfuzunu genişletmek isteyen Rusya, Kafkas halklarıyla uzun süren bir mücadeleye girmiştir. Kafkas halkları ise vatanlarını korumak amacıyla Ruslarla savaşmışlardır. Özellikle Şeyh Şamil önderliğinde Ruslara karşı büyük bir direniş sergilenmiştir. Ancak Şeyh Şamil'in ele geçirilmesiyle bu savunma kırılmıştır. Rusya, Kafkasya'nın doğusunda Çerkesleri bir tehlike olarak görerek 21 Mayıs 1864'te Çerkeslerin sürgününü kararlaştırmıştır. Ancak Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına göçler bu tarihten çok daha önce başlamıştır. 1856 Kırım Savaşı sonrasında başlayan Tatar göçleri, kısa bir süre sonra Kafkasya'ya da sıçramış ve bu tetikleyici olay, çok sayıda Kafkasyalı halkın Osmanlı'ya göç etmesine neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu, bu büyük göç hareketleri karşısında düzenli ve etkili bir yönetim mekanizması kurmak amacıyla 1860 senesinde Muhacirin Komisyonu'nu oluşturmuştur. Komisyon, göçmenlerin kabulü, yerleştirilmesi ve entegrasyonu süreçlerinde kritik bir rol oynamıştır. Osmanlı'nın bu kurumsal girişimi, imparatorluğun demografik ve sosyo-ekonomik yapısında belirgin değişimlere yol açmıştır. Göçmenlerin Balkanlar başta olmak üzere çeşitli bölgelere yerleştirilmesi, bölgenin demografik yapısını değiştirmiş, aynı zamanda sosyo-ekonomik dinamiklere de etki etmiştir.

Bu çalışma, Muhacir Komisyonu'nun faaliyet yılları olan 1860-1865 yılları arasında Kafkasya'dan Balkanlara olan göçün ve sürgünün nedenlerini, bu süreçlerin Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerini ve sonuçlarını tarihsel bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Göç hareketlerinin demografik ve sosyo-ekonomik boyutları detaylı bir şekilde analiz edilerek, Kafkasya-Balkanlar ekseninde Osmanlı İmparatorluğu'nun bu kritik dönemine ışık tutmak amaçlanmaktadır. Çalışma, bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin göç politikalarını, göçmenlerin karşılaştığı zorlukları ve bu süreçlerin uzun vadeli etkilerini kapsamlı bir şekilde değerlendirerek, tarihsel ve akademik literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

* Araştırma Görevlisi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
<cetinkaya.mehmet_01@metu.edu.tr>

Büyük Sürgünde Çerkes Kadınları

Tuba Çınar Akay*

Kafkas halkları, topraklarını korumak amacıyla askerî, ekonomik ve teknolojik bakımlardan üstün Çarlık Rusya'sına karşı büyük bedeller ödedikleri savaşı 1859 yılında Şeyh Şamil'in teslim olmasıyla kısmen, 1864 yılında Kuzeybatı Kafkasya'daki son direnişin kırılmasıyla da tamamen kaybetmişlerdir. Diğer Kafkas halklarıyla birlikte yüzbinlerce Çerkes, dini, tarihi ve sosyal bağları sebebiyle Osmanlı Devleti'ne göç etmek zorunda bırakılmışlardır. Bu süreçte ulaşım koşullarının yetersizliği, salgın hastalıklar, açlık gibi çeşitli nedenlerle on binlerce Çerkes göç yollarında hayatını kaybetmiştir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Asya topraklarına sığınabilen Çerkesler için ise yeni bir hayat başlamıştır.

Peki bu yeni hayat gerçekten de olumlu çağrışım yapan “yeni bir hayat” mıydı? Sorunun cevabı, sorunun muhatabına göre değişmektedir. Yolculuk hengamesinde ailelerin dağı(tı)lmış olmaları bir yandan bazı kadınların durumunu güçleştirirken, öte yandan Osmanlı'da refah düzeyi daha yüksek olan bir hayatın kapısını aralamış olabilir. İşte bu çalışmada Çerkeslerin yolculuklarında neler yaşadıkları, yüzyıllardır muhafaza ettikleri geleneksel yaşam tarzlarını etkileyip değiştirecek yeni bir sosyal yapıya ve hukuk sistemine dâhil olmalarının kadın ve aile hayatına ne gibi etkilerde bulunduğu gibi sorulara yanıt aranacaktır. Çalışmada özellikle kadın arzuhallerine yer verilerek kadınların kendi seslerinden yaşamlarından kesitler sunulmaya çalışılacaktır.

* Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü
<cinartuba@hotmail.com>

Osmanlı Döneminde Çerkeslerde Ailenin Niceliksel Yapısı: Samsun Örneği

Ümit Ekin*

1864'ten sonra yurtlarını terk ederek Osmanlı Devleti'ne göç eden Çerkesler İmparatorluğun farklı yerlerine yerleştirilmiş ve çok geçmeden Osmanlı toplumunun bir parçası haline gelmişlerdir. Osmanlı toplumunda ailenin yapısı hakkında pek çok çalışma yapılmış olmakla birlikte Çerkeslerdeki aile üzerine ortaya konulan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Ailedeki fertlerin kaç kişiden oluştuğu, çok eşlilik olup olmadığı net olarak bilinmemektedir. Bu araştırmada göç sonrasında Çerkes ailelerinde kaç çocuk bulunduğu, çok eşlilik olup olmadığı sorularının yanıtları aranacaktır. Örnek olarak Samsun kazası seçilmiştir. Bu tercihin temel nedeni Samsun'da Çerkeslerin yoğun olarak yaşaması ve Samsun'a ait şer'iyye sicillerinin günümüze ulaşmasıdır. Bilindiği üzere şer'iyye sicillerinde yer alan tereke defterlerinde aile hakkında eşsiz bilgiler bulunmaktadır. Ölen kişinin sahip olduğu mal varlığı, alacak-verecek ilişkilerinin yanı sıra mirasçılarının kimlerden oluştuğu da açıkça ortaya konulmaktadır. Daha önce yapılan çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da tereke defterlerinden elde edilen veriler sayesinde Çerkeslerin aile yapısı niceliksel olarak aydınlatılacaktır.

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
<uekin@sakarya.edu.tr>

Göç Yolları

Süleyman Erkan*

İnsanlık tarihinde, toplumların yaşadıkları topraklardan sürgün ya da göç ettirilmelerinin pek çok örneği bulunmaktadır. Bunların en çok bilinenlerinden biri de 19. Yüzyılın ikinci yarısında başta Çerkezler olmak üzere Kafkasya bölgesinden Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalan topluluklardır. Önce 1864'teki Büyük Çerkez Sürgünüyle ve ardından 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında ortaya çıkan ağır yenilginin etkisiyle, yaklaşık bir milyonun üzerinde insan bölgeden Osmanlı topraklarına gelmişlerdir. Göç, toraklarından koparılan çaresiz insanların çöküş sürecini yaşayan bir ülkeye sığınmalarının dramatik bir hikayesidir. Göçmenler anavatanlarından ayrıldıkları andan itibaren iskân edilecekleri yeni topraklarına ulaşmaya kadar çok uzun ve çetin bir yolculuk yapmak zorunda kalmışlardır. Bu zor yolculuk süreci dört aşamadan oluşmaktaydı. Göçün ilk ayağı göçmenlerin Kafkasya'nın iç kesimlerinden Karadeniz kıyısına kadarki yolculuklarıydı. İkincisi deniz yoluyla Anadolu kıyısındaki limanlara kadar olan en riskli süreçti. Yolculuğun üçüncü ayağını ise göçmenlerin çıktıkları limanlardan geçici iskân bölgelerine nakilleri oluşturmuştur. Geçici iskân bölgelerinden kesin iskân bölgelerine olan yolculukla göç serüveni tamamlanmıştır. Bu maceralı yolculuğun her aşamasında biri diğerini aratmayacak derecede pek çok zorluk ve problemle karşılaşmıştır.

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü <serkan@ktu.edu.tr>

Ondokuzuncu Yüzyılda Rusya-Kafkasya Savaşı ve Kafkasya'dan Sürülenlerin Ardılları Sorunu

Guram D. Gumba*

Ondokuzuncu Yüzyılda gerçekleşen Rusya-Kafkasya Savaşı ve Rusya İmparatorluğu'nun Kafkasya'yı kolonileştirmesi sonucunda birçok eski Kafkasya halkı fiilen yok olma tehlikesi karşısında kaldı ve zorla yurtlarından sürüldü. Özellikle Abhazlar ve Çerkesler büyük bir facia yaşadılar. Savaştan ve zoraki tehcirden sonra vatan topraklarında Abhazların ve Çerkeslerin (Adıgelerin) ancak %10 kadarı kaldı. Vubih halkı ise tamamen yok oldu.

Kuzey Kafkasya halklarının yurtlarından edilmeleri konusunda çok şey söylene de bu felaket ahlaki, hukuki ve siyasi açılardan hâlâ değerlendirilmeyi beklemektedir. Kuzey Kafkasya halklarının zorla yurtlarından atılmaları şimdiye kadar uluslararası düzeyde ve ilgili kurumlarda hak ettiği derecede gündeme gelmemiştir. Kuzey Kafkasya muhacirleri için uluslararası düzeyde kabul edilmiş bir statü belirlenmemiştir. Bildirimizde bu problemler ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

* Prof. Dr., Abhazya Cumhuriyeti <guram-gumba@yandex.ru>

Çerkeslerin Uzunyayla'ya İskânları ve Karşılaştıkları Sorunlar (1860-1870)

Ömer Karataş*

1859'da Şeyh Şamil'in Rusya'ya teslimi, 21 Mayıs 1864'te son Çerkes direnişinin, Kbaade mevkisinde, son bulmasıyla Rusya İmparatorluğu Kafkasya'nın işgalini tamamlamıştır. İmparatorluğun Kafkas kökenlilere uyguladığı siyaset onların vatanlarından kopuşuna neden olmuştur. Kafkas göçleri, literatürde genel olarak zorunlu ve kitlesel göç olarak ifade edilmektedir. Ama kullanılan bu ifadelerin yaşanan trajediyi karşılamadığını söylemek mümkündür. Bu yüzden, özellikle Çerkeslerin kitlesel göçünü, yazımızda soykırımdan kaçış kavramıyla anlatacağız. Rus işgali sonucunda vatanlarından sürülen, soykırımdan kaçan Çerkes toplulukları deniz ve kara yoluyla Osmanlı coğrafyasına ayak basmışlardır. Osmanlı Hükümeti Kafkas kökenlileri, "iskân politikasına" uygun şekilde genelde perakende olarak yerleştirmiştir. Ama Uzunyayla'ya toplu iskân yapılmıştır. Çalışmada, Uzunyayla'ya Çerkeslerin toplu iskânı meselesine (her ne kadar Osmanlı iskân politikasına muhalif olarak görülse de bunun da kendi içinde farklı sebepleri barındırdığını söylenebilir) ve iskân sonrası yaşanan sorunlara değinilmiştir. Çalışmanın kaynakları, Osmanlı Arşiv kayıtları, sözlü tarih çalışması ve ilgili literatürdür.

* Doç. Dr., Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü <omerkaratas4510@gmail.com>

Meşruiyet ve İktidar: İki İmparatorluk Arasında Abhazya ve Son Hükümdarı Hamid Bey Çaçba

Serkan Keçeci*

Bu çalışma Rusya ve Osmanlı imparatorluklarının idarî merkezlerine kara ve deniz üzerinden ulaşılabilir ve askerî-stratejik açıdan oldukça önemli bir bölge olan Abhazya'nın Kırım Savaşı ile başlayarak nasıl bir mücadele alanına dönüştüğünü 'meşruiyet ve iktidar' kavramları üzerinden incelemeyi hedeflemektedir. Abhazya, XVIII. yüzyılın en başından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki donanması vasıtasıyla Kuzey-Batı Kafkasya'ya erişimi açısından önemli bir bölgeydi. Bölgenin XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Keleş Bey Çaçba ile yükselen önemi bilhassa Kırım Savaşı sonrasında Rusya'nın Kafkasya'da kesin bir şekilde inşa etmeye çalıştığı idarî yapının kilit noktalarından birisi olması açısından daha da belirgin hale geldi. Bölgenin hükümdarının kim olacağı ve bunun kim tarafından de facto ya da de jure olarak meşru hale getirileceği ön plana çıkan meselelerden biriydi. Prens Hamid Bey Çaçba'nın ya da diğer ismiyle Mihail Georgiyeviç Şervaşidze'nin Kırım Savaşı sırasında Osmanlı askerî komutası ile olan iletişimi ve bölgedeki diğer gelişmeler Abhazya hükümdarı oluşu sırasında doğrudan Rusya'nın desteğini alan Hamid Bey için kırılma noktalarından biriydi. 1824 yılında Abhazya hükümdarı olan Hamid Bey'in 1864 yılında Voronej'e sürgün edilmesine kadar geçen 40 yıllık süreç içerisinde, Abhazya daha çok Kafkasya'nın diğer bölgelerine sağladığı iletişim ve ulaşım kolaylığı açısından bahsi geçen iki emperyal yapının stratejik mücadele alanı haline geldi. Hamid Bey'in Voronej'e sürgününün Büyük Çerkes Sürgünü ile aynı yıl içerisinde olması rastlantısal değildi zira Rusya'nın bölgeyi daha da merkezileştirme isteği, Hamid Bey'e olan ihtiyacın azalması ve Kırım Savaşı sırasında yaşanan güven kaybı bunun sebeplerini oluşturuyordu. Sürgünden iki yıl sonra Voronej'de vefatı sonrasında 1866-1867 yılında Abhazya'da patlak veren Lıhı Ayaklanması ise Rusya'nın bölgede kurmaya çalıştığı idarî yapının tepeden inmeci ve bölgedeki farklılıkları önemsemeyen anlayışının bir sonucu olarak görülebilir.

* Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü <serkan.kececi@deu.edu.tr>

Kırım ve Kafkas Göçleri Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyo-Politik ve Ekonomik Durumu Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Bekir Koç*

Bildiri esas itibariyle, Kırım ve Kafkas göçlerinin gerçekleştiği 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafi, iktisadi, yönetsel, ulaşım, sıhhi ve demografik durumu üzerine birtakım gözlemlerde bulunmayı amaçlamaktadır. Ancak öncesinde, Osmanlı-Rus münasebetleri ile Kırım ve Kafkas coğrafyasının Rusya tarafından işgal edilmesi sürecindeki siyasi gelişmeler ele alınacaktır. Göçmenlerin sosyo-kültürel hususiyetlerinin iskân ve adaptasyon süreçlerine olan etkileri ile dönemin devlet adamları ve basının göç olgusuna yaklaşımı ayrıca değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü
<bekirkoc1@hotmail.com>

Kafkasya Savaşı ve Çerkeslerin Osmanlı İmparatorluğu'na Sürülmesi ve Süreci Belirleyen Etkenler

Aslan S. Mirzoyev*

Yaklaşık 100 yıl süren Kafkasya Savaşı'nın sonucunda Orta ve Kuzeybatı Kafkasya halklarının (Çerkesler, Abazalar, Abhazlar, Vubıhlar vb) yurtlarından sürülmesi büyük bir insanlık faciasıdır. Çerkes halkının %90'ı vatanından sürülmüş, göçe zorlanan nüfusun en az yarısı yaşamını kaybetmiştir. Savaş süreci ve sonrasında yaşanan acıların etkileri günümüze kadar gelmiştir.

Osmanlı topraklarına göç zorunda kalan Kuzey Kafkasya halkları üç grupta ele alınabilir. 1830'lu yıllarda ortaya çıkan yaklaşık 5.000 kişilik ilk grubu Kaçkınlık olarak adlandırmak mümkündür. 1858-1861 ve 1865-1917 yılları arasında hac ziyareti adı altında yurdunu terk ederek göç eden 60.000 civarındaki insanı ise Muhacirler olarak değerlendirmek gerekir. 1862-1864 döneminde Kuzeybatı Kafkasya'dan atılan yaklaşık bir milyon kişiyi ise Sürgünler olarak nitelendirmek doğru olur. 1864 yılında sahile sürülmüş ama gemi yokluğu nedeniyle 1965 yılında gönderilenler de bu gruba dahildir.

Bildirimizde Rusya'nın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşımları ışığında bu gruplama teşebbüsümüz açılıp değerlendirilecektir.

* Dr., Abhazya Bilimler Akademisi, D.İ. Gulia Abhazya Sosyal Bilimler Araştırma Enstitüsü
<marzeibach@mail.ru>

Osmanlı Topraklarına Göç Eden Nogay Muhacirlerin Yaşadığı Sorunlar

Derya Derin Paşaoğlu*

Altın Orda Hanlığı'nın ardıllarından olan Nogay Ulusu, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İtil Nehri'nin doğusunda Büyük Nogay Ordası, Kuban boyunda Küçük Nogay Ordası ve Cim ve Emba çevresinde Altıul Ordası olmak üzere parçalara ayrılmışlardır. İtil'in batısına geçenler Kırım Hanlığı himayesinde Tuna'ya kadar yayılmışlar ve başlarındaki Emir Edigü oğlu mirzaların adlarıyla anılmışlardır. Rusya'nın Kazan'ı (1552) ve Astrahan'ı (1556) ele geçirmesiyle yüzyılın sonunda hareket sahasının daralmasıyla parçalanma sürecine giren Nogaylar, 19. Yüzyıla kadar Kırım Hanlığı himayesinde korudukları istikrarı Rusya'nın Karadeniz'in kuzeyinde ilerleyişine paralel olarak yeniden kaybetmişlerdir. Özellikle 1859'da Şeyh Şamil'in teslim olmasıyla Rusların Kuban boyuna ulaşması Büyük Nogay göçünü tetiklemiştir. Yüz binlerle ifade edilen büyüklüğe ulaşan Nogay muhacirleri 1859-1862 yılları arasında üç yıl gibi kısa bir süre içinde Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir. Büyük Kafkas göçü tanımının içinde ele alınan Nogay muhacirleri Osmanlı Devleti tarafından Karadeniz'in kuzeyinden gelen muhacirlere uygulanan iskân politikası doğrultusunda iskân edilmişlerdir. Muhacirler göç sırasında büyük sorunlar yaşamışlardır. Yaşanan sorunlar ortaya çıkış noktası bağlamında; Rusya'nın uyguladığı politikalar, Osmanlı Devleti'nin mali sıkıntıları ve Nogayların kültür yapısından kaynaklanan sorunlar olmak üzere farklı başlıklar altında incelenebilir. Rusya ve Osmanlı Devleti kaynaklı sorunlar alan çalışan uzmanlarca etraflıca incelenmiştir. Bu bildiride Nogayların kültür yapısından kaynaklanan sorunlar ele alınacaktır. Gerek İtil boyunda gerekse Kırım Hanlığı himayesinde iken Kuban boyunda ve Kırım taşrasında bozkır kültürlü yaşama sahip Nogayların kolay hareketliliği ve sahip oldukları kabile aristokrasisi Osmanlı topraklarında iskânı zorlaştırmıştır. Zaman içerisinde aşılamayan sorunlar muhacirlerde geri dönme talebi olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti dönemin büyük devleti olarak muhacirlerin talebini ar saymış ve geri dönmelere izin vermemiştir. Muhacirlerin mağduriyetleri giderilerek iskân edilmişlerdir.

* Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
<derinderya@ktu.edu.tr>

Ondokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı'nın Arap Vilayetlerine Kırım-Kafkas Muhacir İskânı

Habibe Polat*

Çarlık Rusya'nın Kırım ve Kafkas halkları üzerindeki işgalleri üç büyük göç dalgasına sebep olmuştur. Gelen göçmenlerin önemli bir kısmı Anadolu'nun çeşitli vilayetlerine yerleştirilse de bir süre sonra bu topraklar muhacirler için yetersiz duruma gelmiştir. Bu gün Ortadoğu olarak nitelendirilen bölgenin önemli bir kısmını teşkil eden Osmanlı Arap Vilayetleri ise aynı dönem içinde bir takım siyasî ve içtimâî karmaşalar yaşamaktaydı. Osmanlı Devleti bir yandan söz konusu bölgedeki bu karışık duruma bir denge unsuru oluşturmak bir yandan da artık Anadolu'ya sığmayan bu göçerleri yeni ve uygun yerlere yerleştirmek için yönünü Arap Vilayetlerine çevirmiştir.

XVI. yüzyıldan başlamak üzere içerisinde Halep, Şam, Trablusşam, Basra, Musul, Bağdat, Rakka, Lahsa, Mısır, Trablusgarp, Hicaz, Cezayir, Tunus ve Yemen gibi Arap topraklarının önemli bir kısmını kendi topraklarına katan Osmanlı Devleti bu topraklar üzerindeki hakimiyetini XIX. yüzyıla kadar muhafaza etmeyi başarmıştır. Fakat kökleri XVIII. Yüzyıla kadar uzanan "Arabizm, Arap milliyetçiliği" gibi hareketler Osmanlı'nın bölge üzerindeki otoritesini sarsmaya başlamıştır. Diğer taraftan düzensiz göçmen hareketleri de bölgenin içtimâî düzenini bozmaktaydı. Daha da önemlisi Hicaz Demir Yolunun güvenliği tehlikedeydi. İşte Osmanlı Devleti bu geniş Arap topraklarında hakimiyetini devam ettirmek için başta savaşçı, yerleşik ve tarımda iyi olarak bilinen Çerkesler başta olmak üzere bu bölgelere Kırım-Kafkas muhacirlerini yerleştirmiştir. Diğer yandan daha önce bu bölgenin önemli bir kısmına inşa edilen çiftlik-i hümayunlardan belkilenen verim alınamamış daha doğrusu halk bu çiftliklerde üretim yapmamıştı. Dolayısıyla atıl durumda kalan çiftliklere toprağı iyi işleyen Çerkeslerin yerleştirilmesi daha uygundu. İşte bu gibi sebeplerle "Arap Vilayetlerine" Kafkas muhacirlerin yerleştirilmesi meselesi Anadolu'nun diğer bölgelerine yerleştirilen sair göçmenlerin iskanından farklıdır. Özellikle Çerkeslerin kısa sürede bölgelerin önemli bir kısmının sakini olması, Osmanlı'ya bağlı bir tebaa oluşturması ve bu coğrafyayı hiçbir zaman terk etmeyerek bölgenin refah ve sükunetini sağlamaları amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada "Arap Vilayetleri"ne iskan edilen başta Çerkesler olmak üzere Kırım-Kafkas muhacirlerin yerleştirildiği bölgeler, hükümetin içtimâî sükuneti sağlamak için yaptığı girişimler ve söz konusu muhacirlerin bölgenin "yeni sakinleri" olma süreci hakkında bir değerlendirme yapılacaktır.

* Dr. Öğretim Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü <habibe.polat@ozal.edu.tr>

Ağaç Denizinde Yeni Hayatlara Yelken Açmak: Kafkasya'dan Kocaeli Bölgesine Göçler (1860-1914)

Oğuz Polatel*

Karadeniz'in kuzeydoğusundaki Tamam Yarımadası'ndan başlayıp Hazar Denizi'nin batısında bulunan Apşeron Burnu'na (Bakü) kadar uzanan bölge Kafkasya olarak adlandırılmaktadır. Birçok halka ev sahipliği yapan Kafkasya coğrafyasında Rus Çarlığının işgal ve asimilasyon politikaları özellikle Çerkesler (Adigeler) ve Abhazlar-Abazalar için kitlesel boyutta sürgün ve büyük acılara neden olmuştur.

Rus Çarlık ordusunun baskı ve tehdidi altında vatanlarını terk etmek zorunda kalan Kafkas halkları, Osmanlı topraklarına gidebilmek için Karadeniz'in irili ufaklı koylarında ve Taman, Anapa, Soğucak (Tsemez/ Novorossiysk), Gelencik, Tuapse, Soçi, Adler, Sohum gibi limanlarında toplanmıştı. Sürgüne maruz kalan halklar limanlarda bazen kendilerini taşıyacak vasıtalar için aylarca beklemek zorunda kalıyorlardı. Barınma, kıyafet ve beslenme gibi en temel ihtiyaçlarından mahrum bırakılmış bu insanlar için bekleyiş zamanla bir trajediye dönüşüyordu.

Sürgüne maruz kalan başta Çerkesler ve Abhazlar-Abazalar olmak üzere Kafkas halkları Karadeniz'in Kafkas limanlarından irili ufaklı deniz taşıtları ile Anadolu ve Balkan Yarımadasındaki limanlardan Osmanlı topraklarına giriş yaptılar. Ancak bu yolculuklar her zaman yeni hayatlara açılan bir başlangıçla değil zaman zaman ebediyete açılan bir kapıyla sonuçlanıyordu. Özellikle mevsim koşullarının elverişli olmadığı havalarda, kapasitesinin üstünde yüklenen gemiler ve uzun yolculuğa elverişli olmayan tekneler Karadeniz'in hırçın dalgalarında batıyor ve binlerce sürgün mağduru hayatlarını kaybediyordu. Rumeli ve Anadolu'da yeni bir hayata tutunmak Osmanlı devletinin ve yerli halkların tüm çabalarına rağmen kolay olmuyordu.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) Balkanlara iskân edilen Çerkes ve Abhaz-Abazaların halkları için ikinci göç sürecini başlatmıştı. Rusya'nın Balkanlardaki işgali ve onlarla işbirliği halindeki Bulgarların katliamları sonucu Rusçuk, Varna, Balçık, Burgaz, Dedeagaç, Karaagaç, Kavala ve Selânik limanlarından gemilerle Anadolu, Suriye, Filistin ve Lübnan taraflarına gönderildiler. Özellikle Anadolu içlerine sevkیاتlarda kara ve demiryolu önemli bir alternatif olarak kullanıldı. Balkanlardan yaşanan göç hadiselerinde de bir kez daha ölümle sonuçlar gemi kazaları Kafkas halklarının makus tarihindeki yerini aldı.

Yoğun orman dokusu nedeniyle "Ağaç denizi" olarak nitelendirilen Kocaeli sancağı 19. yüzyılın ikinci yarısında doğuda Kastamonu vilayeti kuzeyde Karadeniz, batıda Şehremanetine bağlı Şile ve Gebze kazaları, güneyde Hüdavendigâr (Bursa) vilayeti sınırları ile çevriliydi. İzmit körfeziyle Marmara denizine kuzey sahilleriyle Karadeniz'e açılan limanları deniz ulaşımında, Rumeli'den başkent İstanbul'a ve buradan Anadolu'nun içlerine uzanan yol ağlarıyla kara ulaşımında ve demiryolu hattıyla demiryolu ulaşımında önemli bir geçiş noktasıydı. Bu nedenle Kafkas göçmenlerinin sevk ve iskanlarında bölge birinci derecede rol oynamıştır. Bölgenin Kafkasya coğrafyasına benzerlik göstermesi göçmenlerin iskan tercihlerinde etkili olmuş ve günümüze kadar sürekliliğini koruyan iskan birimleri kurulmuştur.

* Dr. Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
<oguz.polatel@kocaeli.edu.tr>

Osmanlı Döneminde Kafkasya'dan Ankara'ya Muhacir İskânı

Yunus Pustu*

Kuruluş ve fetihler sırasında dışa dönük bir iskân siyaseti takip eden Osmanlı Devleti, alınan yenilgilerin ardından yaşanan toprak kayıplarıyla birlikte, 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren içe dönük bir iskân siyaseti takip etmeye başlamıştır. Kırım Harbi'nin (1853-1856) ardından yoğunluk kazanan göçler, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'den sonra zirveye ulaşmıştır. Balkan Harpleri (1912-1913) ise Osmanlı döneminde yaşanan kitle göçlerin son evresini oluşturmaktadır.

Yaşanan nüfus hareketleri sırasında Anadolu'nun diğer birçok mahalli gibi Ankara sancağı da önemli bir iskân sahası olmuştur. Gelenler arasında Kafkasya coğrafyasından ve civar alanlardan göç edenler de bulunmaktadır. Bunlar içerisinde bir kısım Tatar, Nogay ve Karaçaylar bulunsa da ezici çoğunluğu Çerkesler (Adıgeler) oluşturmaktadır.

Kara ve deniz yolu güzergâhını takip ederek Anadolu'ya ulaşan ve ardından Ankara'ya sevk edilen muhacirlerin bir kısmı sancak dahilindeki köylere dağıtılmak suretiyle iskân edilmiştir. Bir kısmı için ise müstakil yerleşim alanları vücuda getirilmiştir. Tesis edilen bu yerleşim alanlarından bazıları (Hacımuratlı, İkişce, Gökçe höyük, Teşrek, Samutlu, Yağlıpınar) mevcut hüviyetlerini koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu çalışmada Osmanlı döneminde Kafkasya'da maruz kalınan etnik baskılar neticesinde göç eden muhacirlerin Ankara sancağına iskânları ele alınacaktır.

* Doç. Dr., Türk Tarih Kurumu <yunuspustu@gmail.com>

1860'lı Yıllarda Yayınlanan Rus Gazetelerinde Çerkes Halklarının Göçü: İngiliz, Fransız ve Diğer Avrupa Gazeteleriyle Karşılaştırmalı Bir Eleştirel Söylem Analizi

Junko Nosaka Sahara*

1860'larda birçok Avrupa gazetesi, 1864'e kadar Rus İmparatorluğu tarafından işgal edilen Kafkasya'nın Karadeniz kıyılarından Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmeye zorlanan Çerkes Halklarının perişan durumuna ilişkin haberler yayınladı. Bildirimizde, gazete yazılarını analiz ederek her Avrupa ülkesinde, özellikle Rus İmparatorluğu'nda bu konunun nasıl algılandığını açıklığa kavuşturmayı ve farklı ülkelerdeki farklı anlatıları karşılaştırmayı amaçlıyoruz. Eleştirel Söylem Analizi yöntemini kullandığımız çalışmamız, Rus İmparatorluğu'nun, yayılma savaşını meşrulaştırmak için "medeniyet yayıcısı" rolünü ileri sürdüğünü ve Kafkasya savaşını sona erdirmek için Çerkes halklarının göçünü kaçınılmaz gördüğünü ortaya koymaktadır. Rus İmparatorluğu, Kafkasya'daki yönetimini, Hindistan'daki İngiliz yönetiminden daha çok yerel halkın refahını düşünen bir yönetim olarak konumlandırmıştır. İngiliz basını ise Rus İmparatorluğu'nun işgal politikasını insanîyet perspektifinden sürekli eleştirmiştir. Dönemin gazetelerindeki bu mantık karşıtlığı, bugüne kadar tekrarlanarak üretilen medyadaki çatışmaların kaynağını oluşturmaktadır.

* Bağımsız Araştırmacı <junosashr@gmail.com>

Kırım ve Kafkas Muhacirlerinin Bursa Sancağında İskân ve Entegrasyonlarına Dair Bazı Tespitler

İsmet Sarıbal*

Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'na (1853 – 1856) kadar dıştan gelen göçe dair bir kanunu veya sistemli bir göç politikası yoktu. Doğrudan dıştan gelen göçle ilgilenen bir kurum da ihdâs edilmemişti. Kırım Savaşı sürecinde Babialı, Kırım ve Kafkas Göçleri adı verilen kitle göçüyle karşı karşıya kaldı. Gelen muhacirlere hangi usul ve esaslar üzere vatandaşlık hakkı ve bu bağlamda işlemek üzere toprak verileceği birkaç Prusyalı ailenin başvurusu üzerine çıkarılan 1 Ocak 1857 tarihli bir kararnameyle belirlenmişti. Muhacirlerin iskânıyla başlangıçta Şehremaneti ilgilenmiş fakat gelen muhacir sayısının artmasıyla birlikte muhacirlere yapılan yardımların koordine edilmesi, iskân işlerinin ivedilikle yapılması için Ticaret Nezareti bünyesinde bir Muhacirin Komisyonu oluşturulmuştu. Muhacirlerin iskân sürecinin ne şekilde gerçekleşeceği ise iskân merkezlerine ayrıca gönderilen talimatnamelerle belirlenmişti. Bursa sancağı Kırım ve Kafkas muhacirlerinin iskân edildiği önemli merkezlerden biriydi. Bursa sancağına 93 Harbi (1877-1878) sürecinde yaşanan kitle göçüyle de Kırım ve Kafkas muhacirleri iskân edilmişti. Babialı daha önceki kitle göçünde olduğu gibi oluşturduğu komisyonlar ve hazırladığı talimatnamelerle bu göç sürecini yönetmeye çalışmıştı. Bu çalışmada Kırım Savaşı ve 93 Harbi sırasında Bursa sancağına iskân edilen Kırım ve Kafkas muhacirlerinin iskân süreci, muhacirlerin iskân süreci ve sonrasında yaşadıkları entegrasyon problemleri ele alınacaktır.

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü <ismetsaribal@gmail.com>

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kafkas ve Tuna Cephelerinde Çerkes Süvariler

Mustafa Tanrıverdi*

Rusya'nın Kafkasya'yı ele geçirmesi karşısında büyük bir direniş gösteren Kuzey Kafkasya Müslümanları, yenilgiye uğrayarak topraklarını terk etmek durumunda kaldılar ve Osmanlı topraklarına kitlesel göç başlattılar. Muhaceret olarak literatüre giren bu göç hareketinin önemli unsurları Çerkeslerdi. Savaşçı bir toplum olan Çerkesler, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı tarafında Ruslara karşı savaşmak üzere cephelerde önemli görevler üstlendiler. Bunlar arasında Çerkes süvarileri önemli yer tutmaktadır. Kafkasya ve Tuna cephelerindeki süvari muharebelerinde önemli görevler üstlenen Çerkes süvarilerinin savaştaki rolünün ne olduğuna dair Türkçe literatürde çalışma bulunmakla beraber, Rusya arşivleri ve Rusça literatür dikkate alınarak yapılan müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bu bildiri de bu eksiklikten hareketle 93 Harbi'nde Çerkes süvarilerinin rolü cepheler karşılaştırması da yapılarak Rusya ve Osmanlı belgeleri ışığında ele alınacaktır.

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü <tanriverdi@istanbul.edu.tr>

Karaçay–Malkar Türklerinin Kuzey Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçü

Abdullah Temizkan*

19. yüzyılın ikinci yarısında Kuzey Kafkasya, orantısız güç kullanan Rusya’nın uzun ve yıpratıcı saldırıları sonucunda ağır bir travmaya maruz kalmıştır. Özellikle Kuzeybatı Kafkasya’nın kıyı boyu Çerkesleri Rus istilasına karşı inatçı direnişlerinin sonucunda asırlardır yaşadıkları topraklardan Balkanlara ve Anadolu’ya göç etmeye zorlandılar. Buna kısaca “sürgün” diyebiliriz. 1864’de gerçekleşen Çerkeslerin ilk sürgün dalgasını 1877-78 Osmanlı–Rus harbi sırasında yine büyük dalgalar halinde ikincisi takip etti. Bu tarihten sonra daha önceki göç dalgalarından nitelik ve nicelik olarak farklılık gösteren göçler Osmanlı ülkesine doğru akmaya devam etti. Bu göçlerin özelliği zorunlu olmaktan daha çok söz konusu Kafkasyalı toplulukların farklı vesilelerle tercihlerini Anadolu topraklarına göç etmek şeklinde tecelli etmiş olmasıdır. Yani bu göçlere sürgün demek mümkün değildir. Kuzey Kafkasya’nın yerli halklarından olan Karaçay– Malkar Türklerinin, birincisi 1880’li yıllarda ikincisi de Rusya’da gerçekleşen 1905 devrimi sonrasında vuku bulan göçü iki dalga halinde gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada Karaçay–Malkar göçleri, Osmanlı ve Rus arşiv kayıtları ışığında, kendine has göç etme sebepleri ve tabi kılındıkları iskân şartları bakımından ele alınacaktır. Çalışmada mukayeseli analitik bir yaklaşım tercih edilecektir.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü
<abdullah.temizkan@ege.edu.tr>

Kıbrıs'a Çerkes Göçü ve İskânı

Ömer Turan*

Büyük Sürgün döneminde Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına gelen Çerkes muhacirlerin iskan edildikleri yerlerden birisi de Kıbrıs olmuştur. Bildirimiz, Çerkeslerin Kıbrıs'a gelişini, iskanını ve takip eden yıllardaki durumunu Osmanlı ve İngiliz belgeleri ve gazeteleri ve literatüre dayanarak ortaya koymayı amaçlamaktadır. Büyük göç ve Kırım Savaşı'nı takip eden yıllarda adanın idari, demografik ve sosyo-ekonomik yapısını ortaya koyan bir girişten sonra Kuzey Kafkasya'dan gelen göçmenlerin Kıbrıs'a iskanı, Rumların ve konsolosların tepkileri ve idarenin tutumu birinci kısımda ele alınacaktır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra da Kıbrıs'a Balkanlardan gelen muhacirlerin yerleştirilmesi söz konusu olmuş, Çerkesleri taşıyan bir geminin Larnaka'ya gelmesi yeniden konsolosları harekete geçirmiştir. Gemideki yolcuların büyük çoğunluğu hayatlarını kaybettiği ve sağ kalanlar pek perişan bir durumda oldukları halde adaya çıkarılmaları itirazlarla karşılanmıştır. Bildirimizin ikinci kısmında bu hadisenin seyri ve yaşanan tartışmalara yer verilecektir. Bildirimizin son kısmında ise 1878 yılında İngiliz idaresine verilen adada Çerkeslerin izleri takip edilmeye çalışılacaktır.

* Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
<omert@metu.edu.tr>

Konya Vilayetinde Kafkas Muhacirlerinin İskânı

Mehmet Yılmaz*

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kabartaylara giren Rusya, 1829 Edirne Antlaşması'ndan sonra Kuzey Kafkasya topraklarının tamamını ele geçirir. Ruslara karşı bütün güçleri ile direnen Kuzey Kafkas halkları, kısa sürede özgürlük hareketine dönüşecek olan "Müridizm" hareketini başlatırlar. Ancak 6 Eylül 1856'da bu hareketin son büyük lideri Şeyh Şamil'in teslim olmasından sonra sıkı önlemler alan Ruslar, önce Kuzey Kafkasya topraklarını Kuban ve Terek oblastlarına bölerek, bu direniş hareketine güç veren Müslüman halkı iki ayrı idari bölgeye ayırırlar. Arkasından Kuban Çerkeslerine iki tercih hakkı sunulur, ya Kuban Nehri'nin kuzeyindeki düzlüklere sürgün olmayı kabul edin, ya da Osmanlı topraklarına göç edin denir. Önce Kuban Çerkesleri tarafından 1862 yılında Osmanlı topraklarına karşı başlatılan göç hareketine, zamanla Karaçaylar ve Çeçenler ile bazı Dağıstan kavimleri de katılırlar.

Bu sırada Niğde, Konya, Hamid, Burdur ve Teke sancaklarından oluşan Konya vilayeti, XIX. yüzyılda Kafkasya'dan çok sayıda göç alan önemli vilayetlerden birisidir. Bunlardan çoğu, Kuban oblastından gelen Çerkesler ile Karaçay muhacirleridir. Ayrıca Terek oblastından da bir miktar Çeçen ve Kumuk muhacirleri gelmiştir. Bağdat Hattı yapılmadan önce karayolu ile iç Anadolu'ya ulaşmak oldukça zor olduğundan, 1896 yılından önce gelenlerin çoğu Antalya ve Taşucu iskeleleri üzerinden Konya vilayetine sevk edilirken, bu tarihten sonra gelenlerin sevkıyatı ise, çoğunlukla Haydarpaşa garı üzerinden demiryolu ile yapılmıştır.

Genellikle başlarında beyleri ve irili ufaklı kabileler halinde gelen Kafkasya muhacirlerine önce mevcut köylere üçer-beşer hane dağıtılarak yerleştirilmeleri teklif edilir. Ancak bu teklifi şiddetle reddeden muhacirler, başlarında beyleri olmak üzere kabileler halinde grup grup iskân olunmak için direnirler. Ayrıca Teke sancağı gibi, iklimi sıcak yerlerde asla yapamayacaklarını beyan ederek, yüksek ve havadar yerleri tercih ettiklerini bildirirler. Bu nedenle Kafkasya muhacirlerinin çoğu, Konya sancağında bunlar için yeni kurulan köylerde kabileler halinde topluca iskân edilirler. Ancak Konya sancağında boş arazi bulmakta zorlandığından, içlerinden bir kısmı Niğde ve Teke sancaklarında yerleştirilmişlerdir.

Kafkas muhacirlerinin ilk yıllarda hem çevreye, hem de yerli halk ile uyum sağlamaları kolay olmaz. Hem muhacirler, hem de yerli halk açısından olağan olan bazı gelenekler, karşı tarafta oldukça yanlış anlaşılır. Bu sebeple Kafkas muhacirleri uzun yıllar uyum problemleri yaşayarak kapalı toplum özelliği gösterirler. Özellikle dışarıya kız vermek istemezler. Bu sosyolojik olgunun yıkılmasında, köye dışarıdan gelen imamlar ve çobanlar baş aktör görevi görürler.

Daha çok arşiv belgelerine dayanan bu çalışma, saha araştırmaları ile de desteklenmiştir. Bu sayede muhacirlerin ilk yıllarda karşılaştıkları bazı zorluklar ve uyum problemleri ile kendi aralarında küçük çaplı yer değiştirmeler ve bunların iskân oldukları köylerin hâlihazırdaki durumları hakkında daha geniş bilgi verilebilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, konu ile ilgili çok sayıda özgün harita ve krokiye yer verilecektir.

* Emekli Dr. Öğretim Üyesi <myilmaz32@gmail.com>

Kuzeybatı Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne Göçler

Özgür Yılmaz*

İnsanlık tarihi boyunca her dönem görülen göç hareketlerinde 19. Yüzyılın, bu dönemde ortaya çıkan büyük siyasi, askeri ve ekonomik mücadeleler neticesinde çok daha önemli bir hal aldığı görülmektedir. Özellikle büyük imparatorlukların sınırlarında yaşanan daralma veya değişimler beraberinde etkileri uzun zaman devam edecek bir insan hareketliliğini de getirmişlerdir. Bu bağlamda 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sınırlarının gerilemesi ve rakip siyasi güçlerin genişlemesi Osmanlı idaresinde kalan topraklara doğru bir göç dalgasının yaşanmasına neden olmuştur. Öncelikle Balkanlarda görülen bu süreç imparatorluğun yıkılışına kadar devam etmiştir. Bunun yanında bu göç hareketlerinde Kafkasya'dan olanların ayrı bir yeri olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti ile Rusya İmparatorluğu arasında Kafkasya'daki güç mücadelesinde Rus tarafının özellikle Kırım Savaşı sonrasında Kafkasya'daki direnişi kırmasıyla birlikte yeni bir döneme girilmiştir. Bölgede kendi idaresi açısından sağlam bir demografik yapı tesis etmek isteyen Rus yönetimi bölgenin Müslüman sakinlerini bir tehdit olarak algılamış ve uyguladığı baskı ve yıldırma siyaseti ile bölgedeki halkların ülkelerini terk etmeye zorlamıştır. 1860'lı yıllardan sonra çok şiddetli bir şekilde görülmeye başlayan bu Rus siyaseti ile Kuzeybatı Kafkasya bölgesinde yerleşik, başta Çerkes ve Abhaz olmak üzere Dağıstanlı ve Çeçen olmak üzere binlerce kişi çaresiz bir şekilde Osmanlı sınırlarına doğru yeni bir vatan arayışına çıkmak zorunda kalmıştır. Bu bildiride özellikle Kuzeybatı Kafkasya'da meskun olan halkların Osmanlı Devleti'ne olan göç süreci ve bu süreçte yaşananlar hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

* Prof. Dr., Samsun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
<ozgur.yilmaz@samsun.edu.tr>

1864 Yılında Samsun ve Batum'da Hayatını Kaybeden Kafkasya Göçmenleri

Sezgin Zabun*

Bu çalışma, 1864 yılında Samsun ve bazı kazaları ile Batum'da sürgün nedeniyle yaşanan salgın hastalıklardan dolayı vefat etmiş Kafkas göçmenlerinin Osmanlı arşiv defterlerine kaydedilmiş defin bilgilerinin tahlilini içermektedir. Bu doğrultuda, Kafkasya'dan Anadolu'ya 19. Yüzyılın ikinci yarısında göç ettirilen insanların akıbeti konusunda, Osmanlı arşiv belgeleri arasında yer alan "Masarifat Defterlerine göre, Samsun-Derbend, Bafra, Kumcağız, Dereköy, Kurupelid, Kılınçdede Tekkesi, Çarşamba, Terme-Akçay'da ve Batum'da vefat edenlerin kayda alınmış bilgileri incelenmiştir.

Sözkonusu tarihteki arşiv defterlerine göre, salgın hastalıklardan dolayı hayatını kaybeden insan sayısı yaklaşık 20.000 kişidir. Ağustos ayı en fazla ölümün gerçekleştiği aydır. En fazla ölümün gerçekleştiği yer ise Samsun Derbent mevkiidir. Vefat eden Abazeh sayısı 3.205, Natuhoy 3.113, Şapsığ 3.493, Ubıh 1.812'dir. Diğer bir ifadeyle vefat edenlerin yüzde altmıştan fazlası bu dört kabileye aittir. Abaza, Kabartay, Nogay, Çeçen gibi diğer Kafkas halklarından da vefat kayıtları vardır. Defterlerde sefineden alınan, deryadan alınan, hastaneden alınan, bikes (kimsesiz) gibi nitelermelerin yanı sıra cenazelerin teçhiz ve tekfininde kullanılan kefen ve sabun miktarlarına da yer verilmektedir.

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
<sezginzabun@cumhuriyet.edu.tr>

Bilim Kurulu / Scientific Board

Prof. Dr. Ömer Turan (Başkan/Chairman)

Prof. Dr. Erol Taymaz

Prof. Dr. Bekir Koç

Prof. Dr. Ayla Sevim Erol

Prof. Dr. Önder Duman

Prof. Dr. Erden Ünlü

Doç. Dr. Derya Yılmaz

Doç. Dr. İnci İnce Erdoğan

Doç. Dr. Ufuk Çevik

Doç. Dr. Tolga Akay

Doç. Dr. Çetin Aykurt

Öğr. Gör. Mehmet Eser